

D. 2507

TÜRK-İSLÂM MEDENİYETİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Yılda iki kez yayınlanan ulusal ve uluslar arası hakemli bir dergidir.

MEVLÂNÂ ÖZEL SAYISI

2007/3

KONYA

DERVİŞLER TARİKATI, MEVLEVİLİK¹

Eva de Vitray- Meyerovitch

Çev: Yrd. Doç. Dr. Ahmet ARAS*

Abstract

Mevlevi understanding is of a dervish order formed out of Turkish-Islamic culture in Anatolia in the thirteenth century. It needed three centuries to spread all over the Middle East. The reason for the fact that this order was so popular and public owned resulted from its implementation. This article deals with the short history of this dervish order and its implementation process.

“Gidilen yön veya yol” anlamlarını içeren Arapça **tarikât** kelimesi, dilbilim açısından incelendiğinde, İslâm tasavvufunda birbiriyle alakalı iki teknik anlama sahiptir.

İlahi Gerçeği (hakikat) elde edinceye kadar, vahye dayalı kanunun (şeriat) harfiyen uygulanışında farklı aşamalardan geçilir. Bu yolda ilerleme arzusunda olan her ferdin ahlâkî olgunluğu elde etmesinde rehberlik eden psikolojik metod, tarikât kelimesinin ilk tercih edilen anlamını oluşturur. M.S. 9 ve 10 ncü yüzyıllarda bu şekilde tasavvufî yolda ilerleyen örnek şahsiyetler Cüneyd, Hallac, Sarac, Kuşeyrî ve Kudirî ‘dir.

Tarikât kelimesinin ikinci anlamı ise, 11 nci yüzyıldan itibaren görülen farklı İslâmî guruplar arasındaki ortak yaşam tarzını oluşturan, Tanrı’yı övgüye yönelik ruhanî uygulamaların tümüdür. Daha geniş anlamıyla dergah ile eşanlamlı olup, bizzat bir şeyhin idaresinde özel kuralları olan bir topluluktur.

Dergahlardan birisine bağlılık demek, çoğu evli olan müritlerin hayatlarında nadiren de olsa genellikle bir süreliğine tekkede (manastırda) kalmasını gerektirir. Bu durum bir Hıristiyan tarikati olan Tiers Ordres’larla benzerlik göstermektedir.

Mevlevî tarikati Türkiye’de Celaleddin Rumî tarafından kurulmuştur. Fakat onun en büyük oğlu Sultan Veled, bu tarikatin asıl düzenleyicisidir. En orijinal yanı daha ileride ayrıntısıyla işleyeceğimiz, meşhur sema ayinidir.

Katılanlarına “dönen dervişler” (semazen) adını verdiren Tarikate bağlı müritlerden herbiri bazı zikir ve dua ayinlerine, aynı zamanda tarikatin düzenli olarak gerçekleşen toplantılarına da katılmak zorundadır.

Her tekkede Tasavvufî kitaplar, sâlik’in bu uzun derûni yolun her aşamasında uygulayacağı kaideleri ayrıntısıyla açıklar. Onu yönlendirecek ve

* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi.

¹ Bu çeviri Eva de Vitray- Meyerovitch’in “Rûmî et le Soufisme” (Paris-1977) adlı kitabının 29-39 ncü sayfaları arasındaki metinden yapılmıştır.

mutlak itaat edilmesi gereken şeyhin veya mürşidin vazifesi, yapılacak egzersizleri uygun bir şekilde veya müridlerin manevi ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemektir.

Fakat, şeyh ile tilmiz arası ilişki, tarikatteki ifadesiyle gönlünü bir mürşide bağlamaktan daha ötedir. Burada sadece manevi hayatı sorgulayanların kabiliyetlerine göre bir metodun uygulanması değil, öğretim ve öğrenme esnasındaki intikal, ruhani bir tesirin iletilişi ve sadece, bizzat Peygambere kadar giden bir yolun (silsile'nin) temsilcisi tarafından verilebilecek ilahi nüfûz söz konusudur. Uygulamada bu durum (müridin) cübbe ve hırka giymesi ve bu şekilde tarikate kabulüyle sembolize edilmiştir. Mürid'e şeyhin oğlu denilir. Ayrıca, Müridler Allah aşkı ile birbirlerini seven kardeşler olarak bilinirler. Onlar kan bağından daha öte, manevi bir bağla birbirlerine bağlıdırlar. Her sufi cemaat, öylesine bir kardeşlik bağıyla bağlanmıştır ki, en alt seviyedeki mürid, en üstteki şeyhe ayrılmaz bir duyguyla bağlıdır; aralarındaki bağ asla koparılamaz, zira bu, gökte gerçekleşen bir ruh birlikteliğidir. Bu hususta tanınmış İran'lı sufi Ebu Said İbn Ebu'l Hayr şöyle der: "Biri doğuda öteki ise batıda olmasına rağmen yinede birinin diğeriyle görüşmesinde neş'e ve güç vardır. Ve Allah dostunun halefi olan kişi, dostunun sözlerinden ders alır ve teselli bulur."

Mevlevî tarikatının kuruluşundan yaklaşık iki asır önce olmasına rağmen konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, Ebu Said İbn Ebu'l Hayr'ın tekesinde kalanların titizlikle uymaları için yazdırdığı kendine has "tekke kuralları", şöyledir:

- 1- Her zaman elbiseleri ve kendileri temiz olmalı,
- 2- Camide veya başka bir mukaddes mekanda gevezelik etmemeli,
- 3- Namazlarını cemaatle kılmalı,
- 4- Gece namazına daha çok zaman ayırmalı,
- 5- Şafakta Allah'tan af dilemeli,
- 6- Güneş doğmadan önce konuşulmamalı ve sabahleyin mümkün olduğunca Kur'an okunmalı,
- 7- Akşam namazıyla yatsı namazı arası biraz uzunca dualar okunarak geçirilmeli,
- 8- Fakirler ve ihtiyaç sahiplerine karşı iyi davranılmalı ve onlar için sabırla çalışılmalı,
- 9- Birbirleriyle paylaşmadan hiçbir şey yenilmemeli
- 10- Biri diğerdinden izin almadan orayı terk etmemeli.

Bunlar dışında, boş saatler şu meşguliyetlerden birine ayrılmalıdır:dini öğrenime, fazladan ibadete, veya birinin sıkıntısını gidermeye.

MEVLEVİ TARİKATI'NDA ÇİLEKEŞ UYGULAMALAR

İnziva (çile) ²: Genellikle İslam'da inziva kırk gün sürer. Fakat Mevlevi dergahlarında inzivaya çekilmeyi arzu eden dervişin tekkede kalışı binbir gündür. İzin almadan orayı terk edemez ve buna muhalif her hareket onun inzivadaki süresini uzatır, tekrar baştan başlamalıdır. Yaklaşık üç yıl boyunca Mevlevi müridi çok zor bir hayat geçirir. Başka "tarikatlerde" şeyh, zikir esnasında müridin yoğunlaşmasını sağlayacak Allah'ın isimlerinden birini müridin manevi seviyesine göre öğretir. Fakat Mevlâna Celaleddin Rumî'nin dergahında müridlere, gururu kırmak için, yer süpürmek, tuvaletleri temizlemek, dervişlerin ayakbâbılarını onarmak gibi yorucu ve usanç verici işler verilmiştir.

Mürid verilen bu görevleri itaatle, sadakat ve neşeyle yapmak ve istese de, istemese de "Allah'ım şükürler olsun" demek ve dergahtaki seleflerine büyük bir saygı göstermek zorundadır. Çilekeş te denilen bu münzevi tüm gün çalışır, sadece akşam namazı sonrası dinlenirdi. Kendine ait yataksız küçük hücrelerinde, örtü de olmadan uyurdu; çok soğuk olsa dahi giymemek kaydıyla sadece cübbesini örtebilirdi. Dervişler arasında, kendisine meydancı denilen bir yaşlı, güneş doğmadan bir saat önce dervişleri uyandırır, hücrelerin temizlik ve toparlanmasıyla ilgilenirdi. Caminin kandillerini yakar ve sonra cemaatle kılınan sabah namazına çağrı için ezan okurdu.

Mürid, bir hata veya üstlerine bir saygısızlık yaptığında şeyh, tüm diğer dervişlerin huzurunda, onu incitmeden fakat gururunu kırmak için bacaklarına 10,20 kere vurarak cezalandırırdı.

Birlikte, dikişsiz, deriden bir örtü etrafında toplanılarak sade yiyecekler yenilirdi. Dervişler aynı tabaktan, çok rahat etmeyecekleri bir tarzda oturarak oldukça az yeme düşüncesiyle yemeklerini yerlerdi.

Birçok başka şeyhin aksine, Rumî, müridlerinin dilencilik yapmalarını yasaklamıştı. Onlara Peygamberin birgün şöyle dediğini hatırlatıyor:

"Saf gönüllerinizi muhafaza edin, (dilenmek yerine) çalışabilirsiniz." Ve Mevlâna şunu da ilave eder:

"Herkes, çalışarak, az veya çok, hayatını kazanabilir, bazısı ticaretle, kimi hattatlıkla, veya başka işlerle uğraşabilir. Kim ki bu (helal kazanç) yoldan sapsa onun bir metelik değeri yoktur." (Eflâki, op. cit.,I, p.219). bir Mevlevî dervişinin en az üç gün boyunca aç kalması (yemek yememesi) halinde ancak kendisine verilen yardımları kabul etmesi bir kaidedir.

---

² İnziva (=halvet, çile): Arapça bir terim olan inziva. tekkelerde dervişlerin dış dünya ile bütün bağlarını kopararak, yalnızca ibadet ederek ve çile doldurarak Tanrı ile bütünleşmek amacıyla kendi içine kapanmasıdır. (Çeviren)

Namaz Ve Oruç

Dünyevi arzulardan uzak ve miskin bir hayat tarzını dini uygulamalar içerisinde görmeyen Mevlâna, kesin uyulması gereken dini hükümlerle ilgili şunları açıklar: "Peygamberler ve velilerin yaptıkları her şey, emirler ve yasaklar, yaptıkları tüm uygulamalar, kurmuş oldukları düzen ve koydukları kurallar bizi de bunları yapmaya teşvik etmelidir. Bizim vazifemiz onların gittiği yolda gitmek, onların yaptıklarını yapmaktır." (Eflâki, op. cit., I, p. 150)

Üstad, müezzinin okuduğu ezanı duyduğu zaman büyük bir saygıyla kalkar ve şöyle derdi:

"Ya Rab, adın ebediyete kadar anılsın, ruhlarımızı aydınlatan yalnız sensin."

Dergahın hizmet erlerinden birisi şöyle anlatır:

"Gençlerin kalın abalarını giydikleri, ocak ve fırın yanında bile üşünüldüğü şiddetli bir kışta Üstad, dergahın çatısına çıkmıştı ve orada binlerce kez yalvarmış ve yakarmış, sabaha kadar ibadet etmişti. Çatıdan indiğinde sabah namazını da kılmıştı ve ayakkabılarını çıkardığında topuğundaki çatlaklardan kan akardı. Müridleri de buna ağlardı. (Eflâki, p.cit., I. p.151)

Üstad, oruçtan dolayı halsizleşince şöyle demişti:

"Gönül dostlarının dinlenişi yorgunlukta olur; onlar için hazine zorluktur, huzur aranarak elde edilir." Anlatıldığına göre birgün Üstad halk hamamına gider ve kendine bakarken vücudunun zayıfladığını fark eder; ve şöyle der:

"Hayatımda kimseden utanmadım, fakat bugün vücudumu zayıf görmekten, onun kendi lisan-ı hali ile 'Ben senin yükünü taşıdım, sen beni tek bir gün bile dinlendirmedin, en azından bir gün ve bir gece biraz gücümü yeniden kazanmam için dinlendirmeliydin.' dediğini duyar gibiyim. Fakat ne yapabilirim ki, benim istirahatim onu yormamdan geçer, şayet ben bir an dinlenecek olsam, ruhum kendini asla dinlendirmez."

Sufiler nezdinde namazın derin anlamı nedir? Mevlâna'ya birgün şu soru yöneltilir: Bizi Allah'a yaklaştıracak daha kolay bir yol var mıdır? Üstadın cevabı şöyledir: "Namazdan başkası yok. Fakat namaz sadece şekli bir ibadet değildir. Şekli yönü namazın vücududur; yani namazın şekli yönünün bir başlangıcı ve bir sonu olur, ve başlayıp biten her şey bir bütünü oluşturur. Bunu şöyle izah edebiliriz. Tekbir (Allah'a en yüce övgünün açılış sözü) namazın başlayışıdır, ve selam (dünyaya selam) sonudur. Aynı şekilde, iman itirafı (şehadet) dudakların kıpırdatılmasıyla söylenen bir şey değildir. Zira bu formüle göre onun da bir başlangıcı ve bir sonu vardır, harflerle ve sözle ifade edilen şey bir başlangıcı ve bir sonu olan bir şekil ve bir vücuddur. Fakat namazın ruhu, bağımsız ve sonsuzdur. O'nun başlangıcı ve sonu yoktur. Netice olarak yalnızca Peygamberler (salat ve selam onların üzerine olsun) namazı emretmişlerdir; ve bize onu (namazı) bildiren Hz. Peygamber'de şöyle demiştir:

"Allah'a en yakın olduğum an namaz anıdır. O anda ne gönderilmiş bir Peygamber, ne de Allah'a yakın bir meleğim." O halde namazın ruhu sadece uygulanışında değildir, O insanı, şuurunu kayba ve Allah'ta yokoluşa hazırlar. Böyle bir anda diğer tüm şekli davranışlar bir yana itilmiştir. Artık hiçbir şeye, saf bir ruh olan Cebrail'e bile insanın ruhunda yer yoktur.(Fihi-ma-fih, bölüm 3)

TARİHTE MEVLEVİ TARİKATI

Mevleviler ancak Sultan Veled idaresinde gerçek bir tarikat olabildiler. Konya'daki, ilk ev, diğer kurulan tekkelerin çıkışında merkez durumundadır. Mevlevî Tarikatı şeyhi, Sultanların tâci giyindiği zaman kılıç kuşanma töreninde bulunurdu. Fatih Sultan Mehmet de Sultan Veled'in halefi olan Çelebi Amir Adil'den kılıcını almış ve O'nun müridi olmuştu. 16ncı yüzyıldan itibaren belli başlı Tekkeler, Emirler ve Sultanlar tarafından kuruldu. Müzisyen ve şair olan padişah III.Selim (18 nci y.yıl) Şeyh Galib'e büyük bir hayranlık besledi ve ney'le söylenmiş birçok şiir onun eseri idi. Mevlevî Tarikatının en yaygın olduğu dönemin bu padişah zamanında olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz. Tekkeler yeniden onarılmış, oralara ayrılan tahsisat artırılmıştır. O halde Tarikate katılma Padişah'ı memnun etmek içindi. Onların arasında birçoğu tarikatteki dinî uygulamaları kolaylaştırıyordu. Bunların başında özellikle Bektaşî Tekkelerini kapatmayla ilgili düzenleme yapan ve onları ciddi olarak takibe alan padişah II. Mahmut (19 ncu yüzyılda) gelir. Bu durumda Bektaşîler de kendilerine sığınma imkanı veren Mevlevî Tekkelerine sığınmışlardır.

Başlangıçta ve esas itibariyle bizzat Rumî'nin zamanında, tarikat tamamiyle merkezden yönetilmişti. Tarikat merkezi Konya'ydı fakat birçok küçük köyde tarikatın uzantısı tekkeler vardı. Üstad, kimin ne diyeceği kaygısını taşımadan ve yöneticilerin saygısını kazanma düşüncesinde olmaksızın, halkla iç içe yaşıyordu. Az zamanda Üstad'ın çevresinde sanatkarlar, işçiler ve el işçiliğiyle geçimini sağlayanlar toplanmıştı. Mevlâna, müridlerine her zaman, hertür işi yapmaları noktasında tavsiyelerde bulunurdu. O bize Mevlevilerin, mutaassıp duygulardan uzakta, ve dinler arasında hiçbir ayırım gözetmediklerini ve bu tutumlarıyla halkı etkilediklerini söyler. Dervişler guruplar halinde seyahat ediyorlar, ve oldukça sakin köylerde kalıyorlar, halka yardımcı olurken kendi imkanlarıyla yaşamlarını sürdürüyorlar, sema yaparak fakirlere sefilliklerini unutturuyorlardı. Zaman zaman mesnevîdeki bilgileri içeren dersler veriyorlardı. Kadınlar bile bazen, bu olağandışı törenlere iştirak ederlerdi. Kadınların tekkesi yoktu, fakat aralarından bazıları erkek olsun kadın olsun birçok müridi vardı. Eflâki, Sultan Veled'in kızı Şerife Hatun'un birçok müridi olduğunu ve Konya'lı Arife Hoşlika hatunun da çok seçkin erkek müridleri olduğunu anlatır.

16 ncı yüzyıldan sonra, tarikat yapısında değişiklik oldu. Merkezileşti ve akarları sayesinde varlığını sürdürdü. Evkaf idaresine bağlandı ve kurucusunun düşüncesinin aksine , gitgide seçkinlerin katıldığı bir hale gelmiş, temel yapısını

da kaybetmişti. Osmanlı idaresinin başında, Sultan II. Murat (15 nci yüzyıl) ve Fatih, Mevlevilerin kendilerine karşı kurulmuş bir hareket olduğunu düşünmemişlerdi. Bedreddin isyanında, isyanı gerçekleştiren müridler asılmışlardı, fakat bununla birlikte Mevlevilere dokunulmamıştı. Bunlar Sünni tasavvufi bir yol izliyorlardı, ve siyasetle ilgilenmiyorlardı. Dahası, 16 ncı yüzyıl boyunca padişahlar sapık ve isyankar hareketlere karşı Mevlevileri bir kalkan gibi görmüşlerdir.

Gitgide artan desteklerle 18 nci yüzyılda artık tarikatlar birer devlet kurumu oldular. Öte yandan, imparatorluğun küçülüşüyle birlikte Belgrad'da, Bosna'da ve orta Asya'nın diğer dış bölgelerinde, daha sonraları, Anadolu'nun civarlarında Mevlevi tekkeleri yavaş yavaş kapandı. Tarikatların artan merkezî yapısı ile kendilerini toplumdan farklı görenlerin yönetimine geçmesi aynı ölçüde onlara güveni de sarsmıştı.

1925 yılında Atatürk'ün emriyle Türkiye'de tüm tarikatler kaldırıldı. Halep tekkesi, diğer tüm Mevlevi tekkelerinin merkezi oldu; Orası dervişlerin toplandığı, şeyhlerin seçildiği ve diğer işlerin gerçekleştirildiği yer oldu. Fransız yönetimindeyken de olduğu gibi bırakılmış ve karışılmamıştı. 1944 yılında Suriye hükümeti, tekkelerin bakımının Türkiye Vakıflar Müdürlüğü'ne bağlı oluşunu reddetmiş ve kendi himayesine almıştır. Bugün, eski tekkeler müzeye dönüşmüştür, ve müzeye giriş ücretleri, ölümlerine kadar huzur evlerinde kalan eski şeyhlere hizmet için ayrılmaktadır. Bugün hala Mısır'da, Kıbrıs'ta ve Libya'da Mevlevi merkezleri bulunmaktadır.

MEVLEVİ TARİKATI'NIN TESİRİ

Türk devleti çok geniş bir alana hakimdi; Mevlevi müziği, sema ayini ve Mevlevi şiiri tesirini Azerbaycan'dan Viyana'ya kadar göstermiştir. Celaleddin Rûmî'nin torunu, Emir Arif Çelebi, seyahat ettiği birçok ülkede dedesinin ortaya koyduğu düşünceleri yaymaya çalışmıştır. Yüzyıllar boyunca birçok uzak şehirlerde tekkeler kurulmuş ve oralarda, birçok dile çevirisi yapılan mesnevi ve Türkçe şerhleri okutulmuştur. Bu sebeple O'nun anlaşılması için Farsça bilme zorunluluğu yoktu. Sultanlar ve aileleri Mevlevi şiirlerinden zevk alıyorlardı. Kendisi de bir şair olan, Sivas Emiri Kadı Burhaneddin, Rûmî'ye methiyeler yazmıştı. 16 ncı yüzyıldan itibaren bir Mevlevi Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı'nda farklı bir tür olarak kendini göstermişti. İbrahim Bey, Sultan Divânî, Yusuf Sineçâk, Arzî Dede, Şeyh Galip, Esrar Dede, Nevşehirli Avni Bey gibi şairler, Mevlevi Edebiyatı etkisinde kalan önemli şairlerdendir. 16 ncı yüzyılda şairler, Mevlevi terimlerini de kullanmaya başlamışlardır. 15 nci yüzyıldan itibaren, Kemaleddin el Harizmî el Kubrevî, iki ciltlik bir Mesnevi Tefsiri yazmıştır. Bunun Türkçe, Arapça ve İngilizce çevirileri vardır. Hatta İran ve Hindistan'da da bu tefsire rastlanılır.

Mevlevi Musikisi hakkında 17 nci yüzyıl öncesine ait fazla bir şey bilemiyoruz. Yine de 16 ncı yüzyıla ait üç kompozisyon günümüze kadar

ulaşmıştır. Ayrıca 17 nci yüzyıla ait iki kompozisyon, 18 nci yüzyıla ait dokuz, 19 ncu yüzyıla ait yirmialtı ve 20 nci yüzyıla ait yirmi beste günümüze ulaşmıştır. Mevlevi Edebiyatı gibi, Mevlevi Musikisi de tamamen klasik tarzda oluşumunu gerçekleştirmiştir.

Tarikatın geleneksel sanatları, tamamen resim ve hat san'atına dayalı bir te'sir oluşturmuştur. Konya Müzesi bu hususta gerçek bir hazinedir, öyle ki altın işlemeli, olağanüstü bir hat san'atı ile yazılmış ilk mesnevi el yazma nüsha ile, Üstad ve yakınlarının mezar taşlarını örten altın simlerle süslü örtüler bu müzede korunmaktadır.